

บทความวิจัย (Research Article)

ความยั่งยืนทางสังคมของการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบพันธสัญญา กรณีศึกษา เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อขนาดเล็กในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

Broiler Contract Farming Social Sustainability: A Case Study of Small Size Broiler Farmer in Suphanburi Province

เบญญาภา อิตุพร^{1*} และอุณเรือน เล็กน้อย²Benyapa Ituporn^{1*} and Unruan Leknoi²

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินความยั่งยืนทางสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี โดยการประยุกต์ใช้กรอบการประเมินความยั่งยืนของระบบอาหารและการเกษตร (Sustainability Assessment of Food and Agriculture Systems: SAFA) ที่พัฒนาขึ้นโดยองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) แบบสอบถามและการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการทำงานโมเดล SAFA โดยมีปริมาณการเลี้ยงอยู่ที่ 3,000-6,000 ตัว/ฟาร์ม จำนวน 63 ราย (ประชากรน้อยกว่า 100 คน ดังนั้น การเก็บข้อมูลร้อยละ 100) โดยมีแบบสอบถามตามหลักโมเดล SAFA เพื่อมาวิเคราะห์ตามแบบโมเดล SAFA ใน 6 มิติ ได้แก่ (1) การมีคุณภาพชีวิตที่ดี (2) ธรรมชาติ (3) สิทธิแรงงาน (4) ความเท่าเทียม (5) สุขภาพและความปลอดภัยของมนุษย์ และ (6) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม การวิเคราะห์ข้อมูลจะเป็นไปตามกรอบการโมเดล SAFA โดยจะใช้เกณฑ์การให้คะแนนความยั่งยืนทางสังคม ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อขนาดเล็กในระบบเกษตรพันธสัญญาของจังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า (1) การมีคุณภาพชีวิตที่ดีมีความยั่งยืนในระดับดีมาก (2) การค้าที่เป็นธรรมมีความยั่งยืนในระดับดี (3) สุขภาพและความปลอดภัยของมนุษย์มีความยั่งยืนในระดับดีมาก (4) ความหลากหลายทางวัฒนธรรมมีความยั่งยืนในระดับดี ทั้งนี้สำหรับ (5) สิทธิแรงงาน และ (6) ความเท่าเทียมไม่สามารถประเมินผลได้ตามกรอบการประเมินความยั่งยืนของระบบอาหารและการเกษตร (SAFA) เนื่องด้วยกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษามีลักษณะเป็นฟาร์มขนาดเล็ก จึงไม่พบการจ้างแรงงานและปัญหาความไม่เท่าเทียมในการเลือกปฏิบัติ

คำสำคัญ: ไก่เนื้อ เกษตรพันธสัญญา ความยั่งยืนทางสังคม SAFA

¹ สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Program in Human and Social Development, Graduate School, Chulalongkorn University

² สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Social Research Institute, Chulalongkorn University

*Corresponding author; email: poytao26@gmail.com

(Received: 6 February 2020; Revised: 8 July 2020; Accepted: 29 July 2020)

DOI: <https://doi.org/10.14456/psruhss.2021.32>

Abstract

The research aims to assess Sustainability of Food and Agriculture Systems (SAFA) developed by Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). The population and samples include 63 of small chicken farmers under contract farming system in Suphanburi province which accounts for 100% of the whole population. The research tools include questions and questionnaires created according to SAFA Model comprising of 6 dimensions: (1) Decent Livelihood, (2) Fair Trading Practices, (3) Labour Rights, (4) Equity, (5) Human Safety & Health, and (6) Cultural Diversity. SAFA model is also utilized in data analysis. According to the result from 63 farmers, the participants are reported to have very much more (1) Decent Livelihood. (2) Fair Trading Practices is also well sustained. (3) Labour Rights and (4) Equity cannot be used to assess sustainability. (5) Human Safety & Health are well sustained an excellent level. However, (6) Cultural Diversity is found to be sustained at low level.

Keywords: Broiler, Contract Farming, Social Wellbeing, SAFA

บทนำ

การเลี้ยงไก่เนื้อเป็นรูปแบบการเกษตรหนึ่งที่มีความสำคัญในการเป็นผลผลิตที่มีการส่งออกสูงเป็นอันดับต้น ๆ ของผลผลิตทางปศุสัตว์ และส่วนใหญ่ดำเนินการผลิตแบบเกษตรพันธสัญญาภายใต้การดูแลของบริษัททางการเกษตรขนาดใหญ่ เช่นเดียวกับข้อมูลของมนิสา นวลเต็ม (2559) ที่แสดงให้เห็นว่า กระบวนการผลิตส่วนใหญ่ของไก่เนื้อที่ส่งออกไม่ได้มาจากกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้ออิสระ กว่าร้อยละ 90 ถูกผลิตขึ้นภายใต้การดำเนินการของบริษัทอาหารสัตว์ขนาดใหญ่ในประเทศที่มีการควบคุมการผลิตแบบครบวงจร ในขณะที่ข้อมูลขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ชี้ให้เห็นว่า กว่าร้อยละ 98 ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อเป็นกลุ่มที่มีฟาร์มขนาดเล็กและการเลี้ยงแบบครัวเรือน (สุบรรณ เอี่ยมวิจารณ์, 2558)

ระบบเกษตรแบบพันธสัญญา (Contract Farming) เป็นกระบวนการผลิตทางการเกษตรที่มีสัญญาผูกพันระหว่างเกษตรกรผู้ผลิตและผู้ประกอบการที่รับซื้อผลผลิต โดยส่วนใหญ่จะเป็นการระบุราคาที่มีการรับซื้อและกำหนดระยะเวลาในการส่งผลผลิต ปริมาณ และคุณภาพของผลผลิตให้กับบริษัทคู่สัญญา Food and Agriculture Organization of the United Nations-FAO (2020); เขมรัฐ เกลิงศรี และสิทธิเดช พงศ์กิจวรสิน (2560) ในการทำสัญญาร่วมกันระหว่างบริษัททุนกับเกษตรกรนั้นเริ่มต้นจากรูปแบบการทำสัญญาการผลิตพืชผลทางการเกษตรของประเทศญี่ปุ่นที่ดำเนินการในไต้หวัน แต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รูปแบบการทำเกษตรแบบพันธสัญญาได้ครอบคลุมไปถึงการผลิตทางด้านปศุสัตว์ และการประมง โดยแนวคิดดังกล่าวได้มีการแพร่กระจายไปในหลายพื้นที่ทั่วโลก อภิญา วนเศรษฐ (2561) เนื่องจากเป็นรูปแบบการผลิตที่ถูกมองว่าช่วยลดความเสี่ยงของเกษตรกรต่อสถานการณ์ราคาผลผลิตทางการเกษตรที่มีความผันผวนอยู่ตลอดเวลา การมีตลาดรองรับผลผลิตทางการเกษตรที่ชัดเจน และมีการประกันราคาผลผลิตล่วงหน้าจึงเปรียบเสมือนการมีหลักประกันที่ชัดเจนให้กับเกษตรกร ในขณะที่บริษัทคู่สัญญาก็สามารถแก้ปัญหาผลผลิตทางการเกษตรที่ไม่เพียงพอต่อการบริโภคและคุณภาพของผลผลิตให้ได้มาตรฐาน ชิวิน อริยะสุนทร (2555) โดยหากพิจารณาตามแนวคิดดังกล่าวจะพบว่า รูปแบบการทำเกษตรในระบบพันธสัญญาน่าจะเป็นทางเลือกที่มีความเหมาะสมสำหรับทั้งเกษตรกรและบริษัทคู่สัญญา เนื่องจากเป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตและเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน อภิญา วนเศรษฐ (2561) จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวทางที่มีความสมดุลและความยั่งยืนต่อระบบ

วิธีการเกษตรที่มีอยู่ในปัจจุบัน หากแต่ในความเป็นจริงแล้วรูปแบบพันธสัญญากลับเป็นระบบที่เอื้อต่อบริษัททุนให้มีอำนาจมากกว่าเกษตรกรในเชิงการผลิต เพราะในระบบเกษตรแบบพันธสัญญานั้นเกษตรกรไม่สามารถเป็นผู้เลือกปัจจัยการผลิตได้อย่างอิสระ โดยผลการศึกษาของอภิญญา วนเศรษฐ (2561) ได้ชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหาของเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญาในประเทศไทย ที่ต้องเผชิญกับภาวะการขาดทุนจากต้นทุนการดำเนินการที่สูงเมื่อเปรียบเทียบกับผลตอบแทนที่ได้รับ และภาวะเสี่ยงในการผลิตจากปัจจัยต่าง ๆ ที่ไม่ครอบคลุมของระบบสัญญาที่จัดทำขึ้น รวมทั้งด้านอำนาจในการต่อรองและเงื่อนไขสัญญาไม่เป็นธรรม

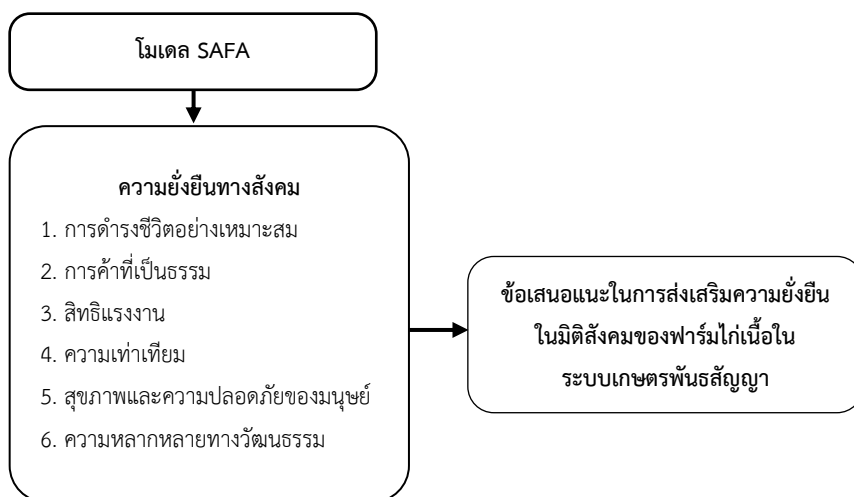
ทั้งนี้จากการศึกษาที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นว่า การเลี้ยงไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญาที่ผ่านมาเกษตรกรผู้เข้าร่วมต้องเผชิญกับปัญหาทั้งทางด้านการทำสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ระบบการผลิตที่ผูกมัด รวมไปถึงปัญหาทางสังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม อมรชัย บ้านเมือง (2559) อีกทั้งต้องเป็นผู้แบกรับกับความเสียหายและค่าใช้จ่ายในกระบวนการผลิต การปรับปรุง และการบำรุงรักษาอาคารสถานที่ ทั้งก่อนและระหว่างการผลิต เพื่อให้ได้มาตรฐานที่กำหนดโดยบริษัทผู้ทำสัญญา (กัลปพฤกษ์ ผิวนทองงาม และคณะ, 2552)

ภายใต้สภาพปัญหาและความเสี่ยงที่เกษตรกรผู้เข้าร่วมในระบบเกษตรแบบพันธสัญญาต้องเผชิญข้างต้น จึงนำมาสู่จุดมุ่งหมายในการศึกษาความยั่งยืนในมิติทางด้านสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในระบบเกษตรแบบพันธสัญญา โดยอาศัยกรอบการประเมินความยั่งยืนของระบบอาหารและการเกษตร (Sustainability Assessment of Food and Agriculture Systems: SAFA) มาเป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวได้ถูกพัฒนาขึ้นโดยองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ประกอบด้วยมิติความยั่งยืน 4 ประการ คือ มิติด้านธรรมาภิบาล มิติด้านสิ่งแวดล้อม มิติด้านเศรษฐกิจ และมิติด้านสังคม โดยการศึกษาในครั้งนี้จะเน้นไปที่การศึกษามิติทางด้านสังคมที่เป็นการประเมินความต้องการพื้นฐานของเกษตรกร ครอบคลุมทั้งด้านสิทธิ เสรีภาพในการตอบสนองความต้องการของตนเอง และการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นตามหลักการพัฒนายั่งยืน โดยผลการศึกษาในครั้งนี้จะนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมความยั่งยืนในมิติทางด้านสังคมของการเข้าร่วมการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญาในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี และพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อประเมินความยั่งยืนในมิติทางสังคมของฟาร์มไก่เนื้อขนาดเล็กในระบบเกษตรพันธสัญญาในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีโดยประยุกต์ใช้กรอบการทำงาน SAFA 6 มิติ
2. เพื่อหาข้อเสนอแนะเป็นแนวทางในการส่งเสริมความยั่งยืนในมิติสังคมของฟาร์มไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามที่มีการพัฒนา โดยมีการอ้างอิงจากแบบการประเมินความยั่งยืนตามกรอบโมเดล SAFA ที่พัฒนาขึ้นโดยองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO) ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้มีการปรับข้อความเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทในประเทศไทยโดยมีคำถามซึ่งมีรายละเอียดของแบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 เป็นข้อมูลส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพ การศึกษา อาชีพ และรายได้

ส่วนที่ 2 การประเมินความยั่งยืนในมิติสังคมของฟาร์มไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญา โดยการทำงานตามกรอบการทำงาน SAFA ในมิติสังคม 6 หัวข้อหลักที่ใช้ในการวัดและประเมินผล

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ เพื่อให้ได้แบบสอบถามที่มีคุณภาพสามารถนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจะเตรียมการในการสร้างและหาคุณภาพของแบบสอบถาม โดยนำร่างแบบสอบถามไปหาความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญในด้านที่เกี่ยวข้อง 3 ราย ตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การศึกษาวิจัย แล้วนำความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนมา คำนวณหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การศึกษาวิจัย (Index of Item Objective Congruence: IOC) ซึ่งมีค่า IOC มากกว่า .50 ทุกข้อจึงจะนำไปทดลองใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้

ประชากรในการศึกษาและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ เกษตรกรที่เลี้ยงไก่เนื้อขนาดเล็กในระบบเกษตรพันธสัญญา ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งมีทั้งสิ้นจำนวน 63 ราย และเนื่องจากประชากรทั้งหมดน้อยกว่า 100 คน ดังนั้น ในการวิจัยจึงใช้จำนวนประชากรทั้งหมดในการเก็บข้อมูลคิดเป็นร้อยละ 100

วิธีการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาในครั้งนี้การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยมีแบบสอบถามที่ประยุกต์มาจากกรอบการประเมินความยั่งยืนของระบบอาหารและการเกษตร (Sustainability Assessment of Food and Agriculture Systems: SAFA) โดยจะเป็นเครื่องมือเพื่ออธิบายข้อมูลทั่วไปของ

กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อฟาร์มขนาดเล็ก จากนั้นทำการกำหนดน้ำหนักตัวสัตว์แต่ละหัวช้อย่อยให้มีน้ำหนักเท่าเทียมกันตามกรอบการประเมินความยั่งยืนในมิติสังคมตามกรอบโมเดล SAFA หากหัวช้อย่อยมีตัวสัตว์ตั้งแต่ 2 ตัวชี้วัดขึ้นไป จะนำคะแนนมาหาค่าเฉลี่ย เพื่อให้ได้ค่าน้ำหนักตามสีที่กำหนด ดังตารางที่ 1 และนำเสนอผลการศึกษาในลักษณะกราฟตามแบบแผนของการทำงานตามกรอบโมเดล SAFA ต่อไป

ตาราง 1 การคิดคะแนนเป็นเปอร์เซ็นต์ที่ใช้สำหรับการแปลความหมาย

ประสิทธิภาพ	คิดคะแนนเป็นเปอร์เซ็นต์ (%)
 (สีเขียวเข้ม) ดีมาก	80 – 100
 (สีเขียวอ่อน) ดี	60 – 80
 (สีเหลือง) ปานกลาง	40 – 60
 (สีส้ม) น้อย	20 – 40
 (สีแดง) น้อยมาก	0 – 20

ที่มา : Food and Agriculture Organization of the United Nations-FAO (2014)

ผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไปและรูปแบบทั่วไปของการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญาในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญาในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ขนาดเล็กมีจำนวนทั้งสิ้น 63 ราย กระจายอยู่ในพื้นที่ 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองสุพรรณบุรี อำเภออู่ทอง อำเภอด่านช้าง อำเภอดอนเจดีย์ และอำเภอบางปลาม้า ซึ่งใน 5 อำเภอนี้มีบริษัทเข้ามาส่งเสริมการเลี้ยงไก่เนื้ออยู่ 8 บริษัท ดังต่อไปนี้ (1) บริษัท สิงห์บุรีฟิโรจน์ฟาร์ม จำกัด (2) บริษัท ไฟโรจน์โพลทรี จำกัด (3) บริษัท ตะนาวศรีไก่ไทย จำกัด (4) บริษัท ไฟโรจน์ จำกัด (5) ห้างหุ้นส่วนจำกัด เสริมสินฟาร์ม (6) บริษัท เอฟแอนด์เอฟฟู้ดส์ จำกัด (7) บริษัท ไทยธรรมดี จำกัด (8) บริษัท สยามฟีดแอนด์ฟู้ด จำกัด โดยรูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อ 2 ใน 3 จะเป็นการเลี้ยงในระบบเปิดมากกว่าระบบปิด และบางส่วนมีการทำสัญญาการเลี้ยงไก่เนื้อกับบริษัทคู่สัญญามีลักษณะแบบการรวมกลุ่มของเกษตรกรมากกว่า 2 ใน 3 ถึงร้อยละ 54 ของการทำสัญญา และกว่ากึ่งหนึ่งมีรูปแบบการเลี้ยงแบบประกันราคา และบางส่วนมีการเลี้ยงแบบจ้างเลี้ยงซึ่งพบมากในพื้นที่อำเภอบางปลาม้า ทั้งนี้เกษตรกรเฉลี่ยจำนวนรอบของการเลี้ยงเฉลี่ยอยู่ที่ 3 – 3.5 รอบ/ปี ดังตาราง 2

ตาราง 2 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามข้อมูลของการเลี้ยงไก่เนื้อ

ข้อมูลการเลี้ยงไก่เนื้อ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
รูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อ		
- ระบบเปิด	42	66.7
- ระบบปิด	21	33.3
รูปแบบการทำสัญญา		
- สัญญาเดี่ยว (เกษตรกรกับบริษัทโดยตรง)	29	46.0
- สัญญากลุ่ม (รวมกลุ่ม)	34	54.0
ประเภทของการเลี้ยงไก่เนื้อ		
- ประกันราคา	27	42.9
- จ้างเลี้ยง	36	57.1

ข้อมูลการเลี้ยงไก่เนื้อ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
จำนวนรอบของการเลี้ยงไก่เนื้อ		
- จำนวน 3 – 3.5 รอบ	39	61.9
- จำนวน 4 - 5 รอบ	15	23.8
- จำนวน 6 รอบ	9	14.3

2. การประเมินความยั่งยืนในมิติสังคมของฟาร์มไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญาตามโมเดล SAFA

1) ผลการประเมินการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม (Decent Livelihood) ผลการศึกษาพบว่า ประเด็นด้านคุณภาพชีวิตที่ดี ผลการดำเนินการส่วนใหญ่อยู่ในระดับที่มีความยั่งยืนดี ทั้งประเด็นการมีเวลารว่างสำหรับการพักผ่อนหรือท่องเที่ยวเกี่ยวกับครอบครัว และการมีเงินออมของเกษตรกร มีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับดี เช่นเดียวกับผลการดำเนินการด้านการพัฒนาตามความสามารถของแต่ละบุคคล ที่มีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับดีมาก และด้านการเข้าถึงกระบวนการผลิตอย่างเป็นธรรมมีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับดี

ตาราง 3 ผลสิทธิสู่คุณภาพชีวิต

เกณฑ์ การประเมิน	ระดับคะแนน	จำนวน (คน)	ระดับตัวชี้วัด	
			ผลรวมการคะแนน	วิธีการคิดคะแนนรวม
ดีมาก	5	22	110	$250/63 \times 5 = 0.79$
ดี	4	20	80	0.79×100
ปานกลาง	3	18	54	$= 79 \%$
น้อย	2	3	6	
ผลรวม		63	250	

ตาราง 4 ผลการมีเวลารว่างสำหรับการพักผ่อนหรือท่องเที่ยวเกี่ยวกับครอบครัว

เกณฑ์ การประเมิน	ระดับคะแนน	จำนวน (คน)	ระดับตัวชี้วัด	
			ผลรวมการคะแนน	วิธีการคิดคะแนนรวม
ดีมาก	5	10	50	$225/63 \times 5 = 0.7142$
ดี	4	29	116	0.7142×100
ปานกลาง	3	11	33	$= 71.42 \%$
น้อย	2	13	26	
ผลรวม		63	225	

ตาราง 5 ผลการดำเนินการด้านการพัฒนาตามความสามารถของแต่ละบุคคล

เกณฑ์ การประเมิน	ระดับคะแนน	จำนวน (คน)	ระดับตัวชี้วัด	
			ผลรวมการคะแนน	วิธีการคิดคะแนนรวม
ดีมาก	5	62	310	
ดี	4	0	0	$312/63 \times 5 = 0.99$
ปานกลาง	3	0	0	0.99×100
น้อย	2	1	2	$= 99 \%$
ผลรวม		63	312	

ตาราง 6 ผลการเข้าถึงกระบวนการผลิตอย่างเป็นธรรม

เกณฑ์ การประเมิน	ระดับคะแนน	จำนวน (คน)	ระดับตัวชี้วัด	
			ผลรวมการคะแนน	วิธีการคิดคะแนนรวม
ดีมาก	5	19	95	
ดี	4	24	96	$234/63 \times 5 = 0.74$
ปานกลาง	3	8	24	0.74×100
น้อย	2	7	14	$= 74 \%$
น้อยที่สุด	1	5	5	
ผลรวม		63	234	

2) ผลการประเมินธรรมาภิบาล (Fair Trading Practices) ผลการศึกษาด้านธรรมาภิบาล พบว่า ความพึงพอใจในราคาผลผลิตที่ได้รับ ความพึงพอใจในสัญญา และการได้รับการสนับสนุนการค้าขายกับบริษัท มีผลการดำเนินการอยู่ในระดับดี ในขณะที่ด้านสิทธิของผู้ผลิตทั้งประเด็นความเป็นอิสระของการรวมกลุ่มและความสามารถในการต่อรองกับบริษัทมีผลการดำเนินการอยู่ในระดับปานกลาง

ตาราง 7 ผลความพอใจของเกษตรกร

เกณฑ์ การประเมิน	ระดับคะแนน	จำนวน (คน)	ระดับตัวชี้วัด	
			ผลรวมการคะแนน	วิธีการคิดคะแนนรวม
ดีมาก	5	9	45	
ดี	4	26	104	$222/63 \times 5 = 0.70$
ปานกลาง	3	19	57	0.70×100
น้อย	2	7	14	$= 70 \%$
น้อยที่สุด	1	2	2	
ผลรวม		63	222	

ตาราง 8 ผลสิทธิของผู้ผลิต

เกณฑ์ การประเมิน	ระดับคะแนน	จำนวน (คน)	ระดับตัวชี้วัด	
			ผลรวมการคะแนน	วิธีการคิดคะแนนรวม
ดีมาก	5	15	75	
ดี	4	5	20	$146/63 \times 5 = 0.4634$
ปานกลาง	3	3	9	0.4634×100
น้อย	2	2	4	$= 46.34 \%$
น้อยที่สุด	1	38	38	
ผลรวม		63	146	

3) ผลการประเมินสิทธิแรงงาน (Labour Rights) และ (4) ความเท่าเทียม (Equity) ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญาที่ศึกษา ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีฟาร์มขนาดเล็ก และเป็นการเลี้ยงในระดับครัวเรือน จึงไม่มีการจ้างแรงงานเข้ามาช่วยในการเลี้ยงไก่ ดังนั้น จึงไม่สามารถวิเคราะห์ด้านสิทธิแรงงานตามกรอบการประเมินของ SAFA ได้

4) ผลการประเมินสุขภาพและความปลอดภัยของมนุษย์ (Human Safety & Health) ผลการศึกษา พบว่า ด้านการฝึกอบรมด้านความปลอดภัยและสุขภาพ ผลการดำเนินงานอยู่ในระดับดีมาก ในขณะที่ด้านความปลอดภัยในการทำงาน การปฏิบัติงานและสิ่งอำนวยความสะดวก และด้านการมีประกันสุขภาพ และการเข้าถึงในการรักษาพยาบาล ผลการดำเนินงานอยู่ในระดับน้อยมาก สำหรับด้านการสาธารณสุข พบว่า ผลการดำเนินงานในประเด็นมาตรการป้องกันหรือหลีกเลี่ยงมลภาวะหรือสิ่งที่ก่อให้เกิดมลภาวะในชุมชน อยู่ในระดับดีมาก แต่ผลการดำเนินงานในประเด็นการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพที่ดีของคนในชุมชน มีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับปานกลาง

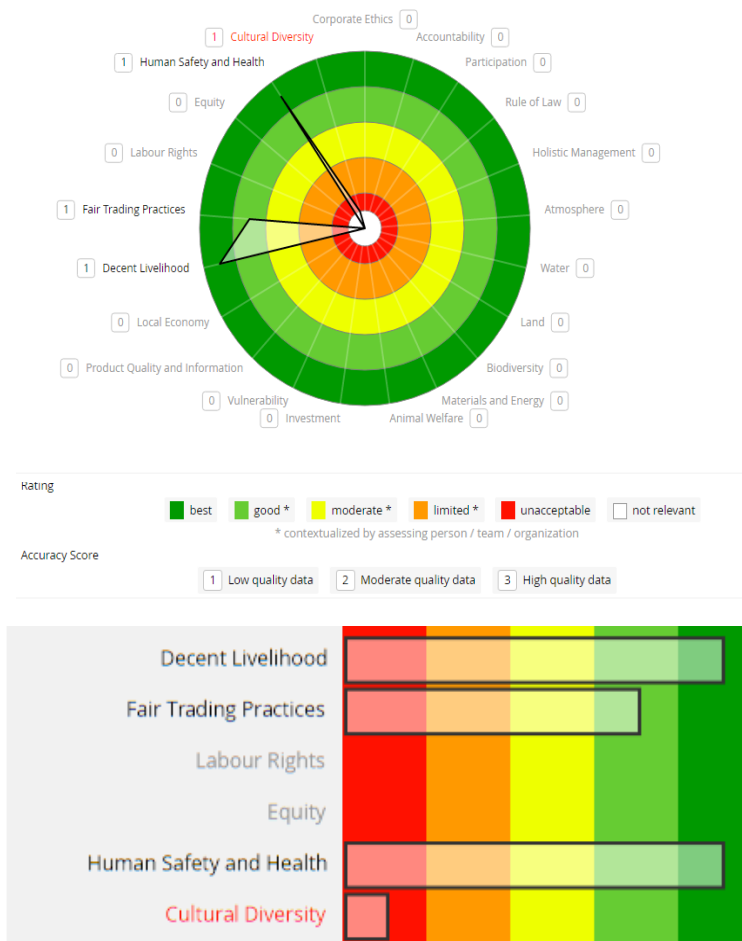
ตาราง 9 ผลการฝึกอบรมด้านความปลอดภัยและสุขภาพ

เกณฑ์ การประเมิน	ระดับ คะแนน	จำนวน (คน)	ระดับตัวชี้วัด	
			ผลรวมการคะแนน	วิธีการคิดคะแนนรวม
ดีมาก	5	56	280	$307/63 \times 5 = 0.9746$
ดี	4	6	24	0.9746×100
ปานกลาง	3	1	3	$= 97.46 \%$
น้อย	2	0	0	
ผลรวม		63	307	

ตาราง 10 ผลด้านการสาธารณสุข

เกณฑ์ การประเมิน	ระดับ คะแนน	จำนวน (คน)	ระดับตัวชี้วัด	
			ผลรวมการคะแนน	วิธีการคิดคะแนนรวม
ดีมาก	5	45	225	$275/63 \times 5 = 0.8730$
ดี	4	5	20	0.8730×100
ปานกลาง	3	4	12	$= 87.30 \%$
น้อย	2	9	18	
น้อยที่สุด	1	0	0	
ผลรวม		63	275	

5) ผลการประเมินความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Diversity) ผลการศึกษา พบว่า ประเด็นด้านการเคารพและปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาในชุมชน และด้านการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนความรู้พื้นบ้านเพื่อนำมาใช้ในการทำฟาร์ม มีผลการดำเนินการอยู่ในระดับน้อยมาก จากผลการประเมินความยั่งยืนในมิติสังคมของฟาร์มไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญาตามโมเดล SAFA ใน 6 มิติ เมื่อนำไปจัดทำกราฟแสดงผลตามการประเมินความยั่งยืน จึงเกิดกราฟดังต่อไปนี้

ภาพ 2 กราฟความยั่งยืนในมิติสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อขนาดเล็ก
ในระบบเกษตรพันธสัญญา จังหวัดสุพรรณบุรี

สรุปและอภิปรายผล

เมื่อพิจารณาความยั่งยืนทางด้านสังคมตามกรอบการดำเนินงานของโมเดล SAFA สามารถอภิปรายผลการดำเนินงานออกเป็นมิติ ดังนี้

1. ด้านการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม ผลการดำเนินการส่วนใหญ่ในประเด็นการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรผู้เข้าร่วมการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบเกษตรแบบพันธสัญญาส่วนใหญ่มีคุณภาพชีวิตที่ดี อาทิ การอาหารที่ถูกต้องตามหลักโภชนาการ การมีเวลาพักผ่อนที่เพียงพอ หรือการมีระยะเวลาที่เพียงพอต่อการรับประทานอาหารได้ครบถ้วนในแต่ละวัน รวมทั้งประเด็นทางด้านการมีลูกจ้างแรงงานที่เพียงพอต่อการบริหารจัดการฟาร์ม และการได้รับความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการฟาร์ม อย่างไรก็ตามสำหรับประเด็นด้านการมีคุณภาพชีวิต พบว่าตัวชี้วัดที่แสดงความยั่งยืนที่อยู่ในระดับที่ต่ำและต้องมีการปรับปรุงแก้ไข ได้แก่ ด้านการมีเวลาว่างสำหรับการพักผ่อน หรือท่องเที่ยวร่วมกับครอบครัว และประเด็นด้านการมีเงินออมของเกษตรกร ซึ่งสอดคล้องกับผลของการศึกษาของชีวิน อริยะสุนทร (2555) ที่พบว่า การเลี้ยงไก่แบบพันธสัญญาต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการดูแลไก่ ซึ่งเกษตรกรต้องอาศัยการสลับการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมกับสมาชิกของครอบครัวรายอื่น ๆ

ซึ่งจะไม่สามารถทิ้งสั้วเลี้ยงไว้เพื่อมาร่วมกิจกรรมทางสังคมได้ ในขณะที่ด้านการมีเงินออมของเกษตรกร พบว่า แม้ว่าเกษตรกรจะมีรายได้จากการเข้าร่วมในรูปแบบดังกล่าว แต่รายได้ส่วนใหญ่ถูกแปรไปอยู่ในรูปของค่าใช้จ่าย ในการอุปโภคบริโภคมากกว่าการนำเงินที่ได้รับมาเก็บออมหรือการลงทุนต่อเพื่อให้ได้ผลกำไรสูงสุดตามตรรกะของระบบทุนนิยม

2. ด้านการค้าที่เป็นธรรม เกษตรกรผู้เข้าร่วมการทำเกษตรในระบบพันธสัญญาส่วนใหญ่มีความพึงพอใจจากการได้รับความเป็นธรรมในการรับซื้อผลผลิต ทั้งทางด้านความพึงพอใจต่อราคาที่ได้รับ ความพึงพอใจในระบบสัญญาร่วมกัน และการได้รับการสนับสนุนจากบริษัทคู่สัญญา แต่อย่างไรก็ดี ผลการดำเนินงานด้านความเป็นอิสระของการรวมกลุ่ม และความสามารถของเกษตรกรในการต่อรองกับบริษัทคู่สัญญากลับอยู่ในระดับปานกลาง ที่ต้องมีการปรับปรุงแก้ไขตามกรอบความยั่งยืนของ SAFA สอดคล้องกับผลการศึกษาของชีวิน อริยะสุนทร (2555) ที่พบว่า การทำการเกษตรในระบบพันธสัญญาส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยบริษัททุนมักมีอำนาจเหนือกว่าเกษตรกรโดยอาศัยการควบคุมจากปัจจัยการผลิตและการตลาดที่บริษัททุนเป็นผู้กำหนดขึ้น ในขณะที่เกษตรกรไม่มีการรับรู้และเข้าใจในระบบสัญญาดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้ขาดอำนาจในการต่อรอง เช่นเดียวกับการศึกษาของกัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม และคณะ (2552) ที่กล่าวว่าการผูกขาดทางปัจจัยการผลิตและการมีอำนาจทางการตลาดของบริษัททุนเป็นการผูกขาดที่ทำให้เกษตรกรแทบจะไม่มีอำนาจต่อรองกับบริษัทคู่สัญญา ในขณะที่ผลการศึกษาของอภิญา วนเศรษฐ (2561) ชี้ให้เห็นว่า การรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองระหว่างเกษตรกรกับบริษัทคู่สัญญาต้องประสบปัญหาทั้งทางด้านความรู้ การบริหารจัดการ ภาวะผู้นำ และคุณธรรมจริยธรรมของทั้งเกษตรกรและบริษัทคู่สัญญา จนในบางครั้งบริษัทคู่สัญญาพยายามที่จะหาช่องทางเพื่อลดอำนาจการต่อรองหรือทำลายความเข้มแข็งของกลุ่มผ่านผลประโยชน์ที่มอบให้แก่ผู้นำกลุ่ม (อมรชัย บ้านเมือง, 2559)

3. ด้านสุขภาพและความปลอดภัยของมนุษย์ แม้ว่าเกษตรกรส่วนใหญ่จะมีความพึงพอใจต่อระบบด้านสุขภาพและความปลอดภัย (ผลการประเมินอยู่ในระดับดีมาก) ในประเด็นความปลอดภัยของฟาร์มตามหลัก GAP และการมีระบบป้องกันมลภาวะต่อชุมชน แต่สำหรับประเด็นด้านอื่น ๆ พบว่า ระบบการคุ้มครองด้านสุขภาพ ความพร้อมด้านสถานการณ์ฉุกเฉิน และการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพที่ดีให้กับสมาชิกในชุมชน มีผลการดำเนินการในระดับน้อยมาก จึงเป็นประเด็นที่สมควรดำเนินการปรับปรุงเป็นอันดับแรก เนื่องด้วยเป็นด้านที่มีผลการประเมินตัวชี้วัดอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าด้านอื่น ๆ ในหลายประเด็น สอดคล้องกับอมรชัย บ้านเมือง (2559) ที่กล่าวถึงปัญหาและความเสี่ยงของเกษตรกรจากการทำระบบเกษตรพันธสัญญา ที่พบว่าส่วนใหญ่ในการผลิตมักมีการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้นในแทบทุกขั้นตอน ในขณะที่เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องใช้เวลาไปกับการดูแลและบริหารจัดการฟาร์มของตนเอง ด้วยเหตุนี้จึงควรส่งเสริมความรู้ด้านสุขภาพและความปลอดภัยให้กับเกษตรกรในเครือข่าย พร้อมทั้งพัฒนาระบบการคุ้มครองด้านสุขภาพพื้นฐานให้กับเกษตรกรผู้เข้าร่วม เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด

4. ด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรม พบว่า ประเด็นด้านการมีส่วนร่วมในการสนับสนุน ความรู้พื้นบ้านเพื่อนำมาใช้ในการทำฟาร์ม มีผลการดำเนินการอยู่ในระดับน้อยมาก สอดคล้องกับผลการศึกษาของศันตสมบัติ (2546; อ้างถึงใน ชีวิน อริยะสุนทร, 2555) ที่พบว่า เมื่อเกษตรกรเข้าร่วมการทำเกษตรในระบบพันธสัญญา เกษตรกรจะไม่สามารถทำการผลิตได้อย่างอิสระอีกต่อไป เช่นเดียวกับการศึกษาของชีวิน อริยะสุนทร (2555) เกษตรกรถูกควบคุมเชิงโครงสร้างโดยบริษัททุน ทั้งรูปแบบของปัจจัยการผลิต เทคโนโลยี และทักษะตามระบบที่บริษัทกำหนดไว้ แต่อย่างไรก็ดีเกษตรกรบางส่วนก็ใช้ประสบการณ์ที่เกิดจากการเรียนรู้

และสังเกต มาปรับใช้ให้เกิดความเหมาะสม ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการต่อรองกับบริษัทคู่สัญญาเพื่อให้เกิดการยินยอมผ่อนปรนเป็นกรณีพิเศษ

ข้อเสนอแนะ

แนวทางในการส่งเสริมความยั่งยืนในมิติสังคมของฟาร์มไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญา

ผลการศึกษาในครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าระบบเกษตรแบบพันธสัญญาเป็นระบบที่สามารถพัฒนาสู่การเป็นรูปแบบที่มีความยั่งยืนได้ หากแต่ในบางประเด็นจำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขให้เกิดความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น ในขณะที่เกษตรกรหรือผู้ที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่จำเป็นต้องสร้างความรู้ ความเข้าใจต่อข้อจำกัดที่เกษตรกรต้องเผชิญเมื่อเข้าสู่ระบบเกษตรแบบพันธสัญญา และความเหลื่อมล้ำของข้อสัญญาที่เกษตรกรต้องเผชิญในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้ได้รับทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปีการศึกษา 2562

เอกสารอ้างอิง

- กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม, ศุภชัย ปทุมนากุล, และคณะ. (2552). *เกษตรพันธสัญญา ผลตอบแทน ความเสี่ยง และความเป็นธรรม* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: ซีวีแอล กราฟิก.
- เขมรัฐ เถลิงศรี, และสิทธิเดช พงศ์กิจวรสิน. (2560). *ธุรกิจการเกษตรบนพื้นที่สูงกับความยั่งยืน บทเรียนและข้อเสนอในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ฟิวเอสมัคเกอร์.
- ชีวิน อริยะสุนทร. (2555). เกษตรพันธสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี. *วารสารวิทยบริการ*, 23(2), 89-104.
- มนิสา นวลเต็ม. (2559). *อนาคตของไก่เนื้อไทยในอาเซียน (AEC)*. สืบค้น 31 มกราคม 2563, จาก <https://www.tpsoc.moc.go.th/th/node/390>
- สุบรรณ เอี่ยมวิจารณ์. (2558). การเกษตรแบบพันธสัญญา : ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะเพื่อลดความเสี่ยงของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อของไทย. *วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 1(3), 4-19.
- อภิญา วนเศรษฐ. (2561). *เกษตรพันธสัญญาในรูปแบบสหกรณ์เพื่อความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อย* (รายงานการวิจัย). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อมรชัย บ้านเมือง. (2559). *ความท้าทายในการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ไปปฏิบัติ* (การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations-FAO. (2014). *SAFA SUSTAINABILITY ASSESSMENT OF FOOD AND AGRICULTURE SYSTEMS GUIDELINES*. Retrieved January 25, 2020, from <http://www.fao.org/3/a-i3957e.pdf>
- Food and Agriculture Organization of the United Nations-FAO. (2020). *CONTRACT FARMING Partnerships for growth*. Retrieved January 25, 2020, from <http://www.fao.org/3/y0937e/y0937e02.htm>